

3.3 *Infinitív, infinitívni kmen a jeho derivační podokruhy*

Nejbohatší derivační okruh má v litevštině kmen infinitívni. Sestává z několika derivačních podokruhů, jež jsou specifikovány zvláštními kmenotvornými formanty: *-t-* (případně *-d-*) pro podokruhy infinitívů, predikativu, participií a slovesných substantív, *-s-* pro podokruh futurální, *-ki-* pro imperatív, *-tum-* pro kondicionál a *-dav-* pro podokruh frekventativní. O derivačních podokruzích mluvíme proto, že za uvedenými kmenotvornými formanty se může vystřídat i několik různých morfových sad, umožňujících odvodit jak specifické uerbum finitum, tak specifické participium. V koncovkách takto specifických slovesných tvarů často rozpoznáme i segmenty odpovídající vokalickým konjugačním formantům, na nichž byl postaven náš výklad derivačních okruhů přítomného a přeteritního, leč v oněch specifických podokruzích hrají roli čistě formální: vyskytnou-li se, pak vždy jediného druhu, bez možnosti obměny ve stejném postavení. Morfové sady jednotlivých specifických podokruhů proto budeme popisovat vždy jako velmi komplexní zakončení sahající od specifického kmenotvorného formantu až po kongruenční exponenty.

Všimněme si, že všechny formanty, a tudíž i všechna komplexní zakončení na ně navázaná začínají na souhlásku, zatímco všechny deriváty kmenů přítomného i přeteritního se vyznačovaly morfy počínajícími samohláskově. To má zásadní vliv na slabičné dělení infinitívni kmene oproti předchozím lemmatickým kmenům a leckdy i vyvolává změny kmenového vokalizmu.

3.3.1 Nejprve si musíme položit otázku, zda infinitívni kmen představuje morfonologickou jednotku stejné úrovně a stejně samostatnou jako lemmatické kmeny přítomní a přeteritní. Podíváme-li se totiž blíže na prvotní kmenotvorbu litevského slovesa (o tom soustavně pojedná až následující kapitola), uvidíme, že pokud se mezi třemi lemmatickými kmeny vyskytnou rozdíly v jejich morfologické derivační struktuře, jsou kmeny přeteritní a infinitívni z hlediska této struktury vždy totožné, oba pokaždé zároveň buď příznakově nezatížené, nebo naopak příznakově zatížené oproti kmenu přítomnímu, a jsou-li zatíženy, pak tímž derivačním prostředkem. Jedinou výjimku představuje konjugační typ ⟨*-o-*, *-ė-*⟩, ve kterém přítomní a přeteritní kmen vykazují morf fonématicky i prosodématicky totožný, kdežto infinitívni je zatížen příznakem *-ī^b*, jenž na sebe přetahuje přízvuk stejně jako morfosyntaktické exponenty, cf. *rāš-o rāš-ė raš-ī-ti* ‘psal’. Jelikož však sloveso o přítomnu na *-o* a přeteritu na *-ė* má nutně oba kmeny stejné a infinitív nemůže mít jiný než na *-y-ti*, není sama existence konjugačního typu ⟨*-o-*, *-ė-*⟩ dostatečným důvodem k rozlišování kmene přeteritního a infinitívniho.

Odhlédneme-li od typu ⟨*-o-*, *-ė-*⟩, lze všechny rozdíly v podobě přeteritního a infinitívniho kmene vyložit druhotnou akomodací, jako bychom ke kmenu přeteritnímu přidávali – bez použití vokalického formantu – infinitívni sufix *-ti*. Na rozdíl od všech ostatních morfů, jež se napojují na přeteritní kmen, začíná sufix *-ti* souhláskou a vytváří slabičnou hranici. Jednotlivé případy předvedeme v následujících bodech vždy jako derivaci NON-PERS IND_PRAET → INF:

- Končí-li přeteritní kmen na dentální (alveolární) explozívu, ta se před sufixem *-ti*, jenž alveolární explozívou začíná, disimuluje na neznělou frikativu *-s-* téže artikulační řady, cf. ‘hodil’ /‘mēt-&-ė/ → /‘mēt-&-ti/ > /‘městi/ ≡ {mēsti} ‘hodit’ (č. *v-metl* → *v-měst*), ‘vedl’ /‘vėd-&-ė/ → /‘vėd-&-ti/ > /‘věsti/ ≡ {věsti} ‘vést’.

- Před takto disimilovanou alveolárou dochází povinně k výměně nositele slabičné délky podle vzorce $\check{V}nS > \check{V}S$, přičemž se důsledně uchovává intonace, cf. ‘kousl’ /'kánd-&-o/ → /'kánd-&-ti/ > /'kánsti/ > /'kásti/ ≡ {kásti} ‘kousnout’, ‘lezl’ /'līnd-&-o/ → /'līnd-&-ti/ > /'līnsti/ > /'līsti/ ≡ {līsti} ‘lézt’.
- Končí-li préteritní kmen na sonoru a před ní je dlouhá samohláska nebo dvojhlaska, dojde v infinitívu k výměně nositele slabičné délky podle vzorců $\check{V}|R > \check{V}R|C$, $VV|R > \check{V}R|C$, přičemž intonace dlouhé slabiky zůstává zachována, cf. /'kē|l-&-è/ → /'kēl|-&-ti/ > /'kēlti/ ≡ {kēlti} ‘zvedat’, /bē|r-&-è/ → /bēr|-&-ti/ > /bērti/ ≡ {bērti} ‘sypat’, ‘(s)padl’ /'púol-&-è/ → /'púol-&-ti/ > /'púlti/ ≡ {púlti} ‘(s)padnout’.¹⁷ Dodejme, že stojí-li v préteritním kmeni před sonorní finálou krátká samohláska, vzniká v infinitívu změnou slabičné hranice nová dlouhá slabika, jež má intonaci povětšinou akútovou (2.4.1 n.10), cf. ‘povstal’ /'kī|l-&-o/ → /'kīl|-&-ti/ > /'kīlti/ ≡ {kīlti} ‘povstat’, ‘sypal se’ /'bī|r-&-o/ → /'bīr|-&-ti/ > /'bīrti/ ≡ {bīrti} ‘sypat se’.
- Končí-li préteritní kmen na souhláskový trs tvořený frikativou a guturální explozívou, v infinitívu se pořadí těchto souhlásek obrátí. To proto, aby i infinitív dodržel obecné schéma litevského kmene $-S^1T^2R^3_V(V)_R^4T^5S^6T^7//R^7-$ (cf. I/3.6.4). Pořadí ⟨frikatíva – explozíva⟩ zaujímá pozice S^6T^7 , což jsou vůbec poslední pozice v konsonantickém schématu, takže na počáteční souhlásku z infinitívního sufixu *-ti* už nezbyvá místo. Pořadí ⟨explozíva – frikatíva⟩ se promítne do pozic T^5S^6 a pozice T^7 je volná, cf. ‘znamenal’ /'réišk-&-è/ → /'réišk-&-ti/ > /'réikš-ti/ ≡ {réikšti} ‘znamenat’, ‘pletl, splétal’ /'mēzɡ-&-è/ → /'mēzɡ-&-ti/ > /'mēgz-ti/ ≡ {mēgzti} ‘plést, splétat’.
- Je-li v IND.PRAET kmen zakončen vokalicky a vokalická koncovka se napojuje přes vkladnou souhlásku *-j-* (jiných se v préteritu neužívá), pak tato při odvozování infinitívu mizí, cf. ‘spal’ /mie'gó-j-o/ < /mie'gó-&-o/ → /mie'gó-&-ti/ > /mie'góti/ ‘spát’, ‘mluvil’ /kal'běj-o/ < /kal'bě-&-o/ → /kal'bě-&-ti/ > /kal'běti/ ‘mluvit’.
- Má-li préteritní kmen svou původně vokalickou finálu druhotně konsonantizovanou (týká se krajních samohlásek), vystupuje v infinitívu její vokalická varianta, cf. ‘pršelo’ /'lī|j-o/ < /'lī-j-o/ < /'lī-&-o/ → /'lī-&-ti/ > /'līti/ ‘pršet’, ‘byl’ /'bū|v-o/ < /'bū-v-o/ < /'bū-&-o/ → /'bū-&-ti/ > /'būti/ ‘být’, ‘dostal’ /'gā|v-o/ < /'gāv-&-o/ < /'gāũ-&-o/ → /'gāũ-&-ti/ > /'gāūti/ ‘dostat’. Pokud kvůli druhotné konsonantizaci došlo navíc k proměně /uo/ > /au/, restituuje se v infinitívu původní podoba, cf. ‘dal’ /'dāv-&-è/ < /'dāv-&-è/ < /'dāũ-&-è/ < /'dūõ-&-è/ → /'dūõ-&-ti/ > /'dūõ-ti/ ≡ {dūoti} ‘dát’.
- Předchází-li druhotnému konsonantu dlouhá samohláska, pak se v infinitívu zkracuje. Slabičná délka i intonace zůstávají zachovány, jejich nositelem je nyní dvojhlaska, cf. ‘pobil’ /'kóv-&-è/ < /'kó|ũ-&-è/ → /'kóũ|-&-ti/ > /'kāũ-ti/ ≡ {káuti} ‘pobít’.

3.3.2 V předchozích případech jsme vlastně jen s obrácenou orientací přepisovali morfológické procesy vyložené v oddíle 2.3 (zvláště v částech 2.3.1 a 2.3.3). Lze-li pravidelnými úpravami kmenových morfů převádět préteritum na infinitív a zase zpět, je to argument pro ekvivalenci obou kmenů, nikoliv pro jejich samostatnou a nezávislou existenci. I za takového stavu je možné se rozhodnout pro lemmatické trojkmení. Lze to provést jako účelový krok,

¹⁷ Fonématický zápis /'púlti/ vyjadřuje akútovou intonaci běžnou značkou pro akút (´), zato grafématický zápis {púlti} vyjadřuje tutéž akútovou intonaci slabiky o smíšené dvojhlasce, jež začíná krátkou krajní samohláskou, značkou gravisovou (˘), cf. I/3.2.4.

který umožňuje pohotově pracovat s dvojí podobou kmene pro dva různé morfonologické kontexty, jak je při různě vedené slabičné hranici vytváří morfové napojení samohláskové (PRAET) a souhláskové (INF). Vedle takto pragmatické motivace však nalézáme i jemnější důvody morfonologické: infinitív se od derivátů préteritního kmene liší svým prosodickým chováním — a toto chování předává svým specifickým podokruhům futurálnímu, imperativnímu, kondicionálovému a frekventativnímu. Právě proto pokládáme zmíněné podokruhy za speciální deriváty infinitívu, nikoliv préterita. Ostatně při jejich odvozování už nepůsobí ani všechny morfonologické proměny, jež utvářely zvláštnosti infinitivního kmene oproti préteritnímu.

A) Nejnápadnějším prosodickým rozdílem je to, že v kořenovém úseku infinitivního kmene nedochází pod přízvukem k prodloužení krátkých slabik o vrcholech /ě/ a /ǎ/, což v témže úseku kmene préteritního je naopak pravidlem, cf. ‘uhasínal’ /'gēs-o/ < /'gēs-&-o/ vs. /'gēs-&-ti/ > /'gēsti/ ‘uhasnout’, ‘kopal’ /'kās-è/ < /'kās-&-è/ vs. /'kās-&-ti/ > /'kāsti/ ‘kopat’. Postihuje nejen samotný tvar INF, ale též podokruhy FUT, IMPER, COND a FREQ.

Préteritní (stejně jako přítomní) kmen se prodlouží i v úseku kmenotvorných sufixů, nicméně pro infinitív nemůžeme předvést žádný, který by zároveň nesl přízvuk a nepodléhal druhotné diftongizaci. Suffixy /-ě|n-/ a /-ǎ|v-/, jež se v préteritním kmeni prodlouží, cf. /'gīv-as/ ‘živý’ → /gī'v-&-ě|n-&-o/ > /gī'vēno/ ‘žil’, /'tarn-as/ ‘sluha’ → /tar'n-&-ǎ|v-&-o/ > /tar'nāvo/ ‘sloužil’, mají v kmeni infinitivním vždy podobu dvojháskovou, cf. /gī'v-&-ěn|-&-ti/ > /gī'vénti/ ‘žít’, /tar'n-&-āv|-&-ti/ > /tar'n-āũ|ti/ > /tar'nāũti/ ‘sloužit’. Suffixy /-tě|l-è-/ , /-tě|r-è-/, které se v infinitívu nemění, zase nikdy nenesou kmenový přízvuk.

Jediné případy, kdy v infinitivním kmeni najdeme pod přízvukem ve slabice o cirkumflexové intonaci dlouhé /ē/, /ā/, které jsou «etymologicky» krátké, představují druhotná slovesa, jež si prodlouženou slabiku přinesla z výchozího jména. V oněch slovesech se přízvuk nikdy nepohne. V jejich vlastním okruhu tedy vůbec nelze mluvit o prodloužení pod přízvukem, protože nepředvedeme slovesný tvar, jenž má přízvuk jinde, a sledovaná slabika je v důsledku toho krátká. Souvislost se zdĺoužením morfu pod přízvukem si uvědomíme teprve tehdy, když z okruhu slovesné jednotky vyjdeme ven, cf. *gēr-in-a gēr-in-o gēr-in-ti* ‘zlepšovat’ vs. *gēr-as* ↔ *geri* ‘dobrý’, *grāž-in-a grāž-in-o grāž-in-ti* ‘zkrášlovat’ vs. *grāž-ūs* ↔ *grāž-ūs* ‘krásný’, *pā-sak-o-j-a pā-sak-o-j-o pā-sak-o-ti* ‘vyprávět’ vs. *pā-skait-à* ↔ *pā-skait-oš* ‘přednáška’ (vycházíme z analogie, protože etymologicky bezprostřední slovo *pā-sak-a* ‘pohádka’ má přízvuk trvale na první slabice, takže samo prodloužení nepředvede). Další příležitost nabízí prefix *per-*, který vždy strhává přízvuk na sebe: dostaneme jiné, blíže příbuzné sloveso, jež oproti výchozímu dokládá krácení /ē/ > /ě/, /ā/ > /ǎ/, cf. *pér-ger-in-a pér-ger-in-o pér-ger-in-ti* ‘přehnat vylepšování’, *pér-grāž-in-a pér-grāž-in-o pér-grāž-in-ti* ‘přezdobit’, *pér-pa-sak-o-j-a pér-pa-sak-o-j-o pér-pa-sak-o-ti* ‘převyprávět’.

Chceme-li doložit prodloužení /ē/ pod přízvukem v předkořenovém morfu, musíme básnicky tvořit z potence systému, protože v jeho aktualizaci žádný vhodný příklad nenajdeme. Existuje slovo *nēliga* ‘předstíraná nemoc’, dosl. “ne-nemoc”, jež sice ve všech svých tvarech nese přízvuk na první slabice, jež je však analogické s výrazem *neláimē* ‘ne-štěstí’, dokládajícím krátkou podobu morfu *ne-*, a k onomu slovu *nēliga* lze vymyslet sloveso **nēlig-o-j-a nēlig-o-j-o nēlig-o-ti* ‘předstíraně churaví’ podle vzoru *ligà* ‘nemoc’ → *lig-ó-ja lig-ó-j-o lig-ó-ti* ‘churaví’.¹⁸

¹⁸ Nabídka vymyšleného příkladu není vědecky nepoctivá, uvedeme-li, že jde o vymyšlený příklad, předvádějící možnosti abstraktního systému, jaké dosud žádný konkrétní text nedoložil. V našem u-

B) Dalším nápadným prosodickým rysem infinitivních podokruhů je skutečnost, že se přízvuk nikdy nepřenáší na okrajové morfy v úsecích před kořenem, či za kmenotvornými formanty, zatímco v IND.PRAET jsme svědky přenášení přízvuku z kmene jak dopředu, tak dozadu, cf. *něš-ě* → *nè-neš-ě*, *něš-ě* → *neš-eī* (zde navíc doprovázeno změnou délky v kmenové slabice).

Infinitív může mít před vlastním kmenem různé morfy, žádný z nich ale přízvuk nepřebírá, cf. *něš-ti* 'nést', *at-něš-ti* 'přinést', *at-si-něš-ti* 'přinést si' (vs. *něš-ě*, *at-neš-ě*, *at-si-neš-ě*). Jedinou výjimkou je předpona *pér-*, jež na sebe strhává přízvuk za všech okolností, cf. *pér-neš-ti* 'přenést', *pér-si-neš-ti* 'přenést se' (stejně jako v případech *pér-neš-ě*, *pér-si-neš-ě*).

V samotném tvaru infinitívu o nepřenášení přízvuku za kmen nemůžeme přesvědčivě mluvit. Stačilo by říct, že charakteristický morf *-ti* na sebe nepřetahuje přízvuk z předchozí slabiky, jak do dělají třeba morfy koncovkových exponentů, ani nepřijímá přízvuk kmenem nabízený, jak to dělají třeba morfy participiálních zakončení (v okruhu PRAET). Tato nepohyblivost však platí i pro druhotné deriváty infinitivních podokruhů, kde přitom vhodné koncovky a zakončení můžeme doložit.

Nejlépe to je vidět v podokruhu FUT, který kmenotvorně vychází z tvaru infinitívu tak, že se slabičný morf *-ti* nahradí neslabičným rozšířením *-s-*. Sloveso *tār-ia* *tār-ě* *tař-ti* 'pronést, vyslovit' má futúrum *tař-s* (v neosobě jen holý kmen). Zatímco koncovky 1.SG a 2.SG v IND.PRAES i IND.PRAET na sebe kmenový přízvuk přetahují, cf. *tar-iū*, *tar-ì*, *tar-iaū*, *tar-eī*, ve FUT se tak neděje, cf. *tař-s-iu*, *tař-s-i*, ačkoliv jde o stejné exponenty /-u^b/ a /-i^b/ a předchozí slabika, jež nese přízvuk, je neakútová. Podobně v P1 (MASC) máme pro PRAES *tar-iq̄s*, *tar-iq̄*, leč pro FUT *tař-s-iq̄s*, *tař-s-iq̄*. Přidejme i rozdíl mezi *sù-tar-ia*, *sù-tar-ě* a *su-tař-s* 'dohodnou'.

Nepohyblivost přízvuku je příznačná jak pro podokruh FUT, tak pro podokruhy IMPER, COND a FREQ.

C) V úvodu této části jsme řekli, že při odvozování druhotných kmenů nepůsobí ani všechny morfonologické proměny, jež utvářely zvláštnosti infinitivního kmene oproti präteritímu. Vzhledem k podobě specifických morfů se to týká jedině pravidla $\check{V}nS > \check{V}S$. Pro žádné jiné z pravidel uvedených v bodě 3.3.1 nejsou splněny předpoklady, takže nelze předvádět, že neplatí.

Futurální kmen se odvozuje tak, že ve tvaru infinitívu nahradíme morf *-ti* morfem *-s-*. Za *-s-* mohou následovat další morfy, ale i holý kmen má jistý gramatický význam (NON-PERS FUT). Pokud v INF stála před morfem *-ti* posloupnost / $\check{V}n$ /, vznikne ve FUT posloupnost / $\check{V}ns$ /, cf. 'rovný' *lýg-us* → *lýg-in-ti* → *lýg-in-s* 'bude srovnávat'. Tvar *lýg-in-s* sice obsahuje posloupnost /-ins/, leč zůstane, jak je, a nepřejde na **lýgis*, jak by žádalo pravidlo $\check{V}nS > \check{V}S$, jež se při odvozování tvaru INF od kmene PRAET uplatňovalo, cf. /'līñd-&-o/ → /'līñd-&-ti/ > /'līñsti/ > /'līsti/ ≡ {līsti}. Podobně 'živý' *gýv-as* → *pér-gyv-en-ti* → *pér-gyv-en-s* 'přežije' vs. /nu-'skeñd-o/ → /nu-'skeñd-&-ti/ > /nu-'skeñs-ti/ > /nu'skēsti/ 'utopit se'.

Neplatnost morfonologického pravidla, totiž stav, kdy nastaly podmínky, leč nedostavil se závěr, je zásadní logický argument pro to, že kmen FUT nelze odvozovat z kmene PRAET sou-

chopení jazykovědy (cf. I/1) jsou legitimní všechny příklady, jež lze opřít o konkrétní texty. Konkrétnost se přitom vztahuje k situaci, kdy je něco někde vytvořeno a přijato jako text, a může zavazovat i jen malou societu mluvčích. Vytvoříme-li takovou situaci ad hoc pro sloveso **něligoti*, bude náš příklad platný.

běžně s kmenem INF. Kmen FUT lze odvodit teprve z kmene INF, a jde o jiný morfologický proces podléhající jiným pravidlům. Kmeny IMPER, COND a FREQ prohlásíme za samostatnou derivaci v okruhu INF podle analogie s FUT, již blíže rozvedeme v oddílech 3.4–7.

Dodejme, že prosodické charakteristiky, jež jsme uvedli sub A) et B), neplatí – vůbec, či jen částečně – pro podokruhy predikativu (perfektivního) a participií (jednak deagentivního perfektivního, jednak agentivního procesuálního), jež se jinak po fonématické stránce s kmenem infinitivu shodují. Těmto derivátům, spolu s druhotnými jmény, jež jsou s nimi derivačně analogická, věnujeme oddíl 3.8.

3.3.3 Zmiňme se na závěr o nejbližších derivátech infinitivu (INF). Za ně se tradičně pokládají supinum (SUP) a būdinys (BŪD). Takto jsme je i zavedli v části 1.3.2 coby lexikálně-gramatický podokruh infinitivní. O jejich gramatických funkcích jsme tehdy řekli, že infinitiv je obecným doplněním zřetele ke slovesnému ději, supinum pak zvláštním doplněním zřetele ke slovesnému ději, vázaným na jistý syntaktický kontext, a būdinys možná ani není větný člen (cf. I/1.4.1), jenom se *faute de mieux* zařazuje jako příslovečné určení. U tohoto vymezení zatím zůstaneme, soustavný výklad všech tří forem patří až do dalšího svazku. Zaměříme se nyní na jejich morfovou strukturu a prověříme, zda představují jediný podokruh derivační.

Všechny tři formy vycházejí fonématicky z téhož kmene a liší se navzájem pouze charakteristickým sufiksem. Ten je vždy jednoslabičný a vždy začíná na *-t-*: *-ti* (INF), *-tu* (SUP), *-te* (BŪD). Infinitivní sufix běžně podléhá tronkaci, cf. ‘říci’ *sak-ý-ti* > *sak-ý-t* ‘říct’, ‘býti’ *būti* > *būt* ‘být’; obě podoby přitom koexistují ve spisovném (šic!) projevu mluveném i psaném. K tronkaci nemůže dojít, pokud se za infinitivní sufix přidává reflexivní morf (to se shoduje s naším výkladem tronkace koncovek v 3.1.4). Ostatní dva sufisy se nezkracují.

Supinům se s infinitivem shoduje ve všech prosodických charakteristikách předvedených výše sub A) et B), sc. kmenová slabika se pod přízvukem nedlouží a přízvuk nikdy nespočívá na předkořenovém morfu s výjimkou předpony *pér-* (uvědomme si banální korolár, že infinitiv i supinum předkořenové morfy vůbec připouštějí). Dodejme, že za sufisy *-ti* i *-tu* lze přidat reflexivní morf, a to v podobě neslabičného *-s*, takže zvrtný tvar má stále jedinou slabiku, cf. *káu-ti*, *káu-tu* → *káu-ti-s*, *káu-tu-s* ‘bít se, bojovat’. (Reflexivní morf se zezadu napojuje jedine tehdy, když infinitiv či supinum nemají žádné předkořenové morfy; v opačném případě se reflexivní morf – tentokrát ve slabičné podobě *si* – klade mezi předkořenové morfy a kořenový úsek, cf. *káusty-ti*, *káusty-tu* → *pa-si-káusty-ti*, *pa-si-káusty-tu* ‘okovat si’.) Uzavřeme poznámkou, že ani *-ti* ani *-tu* nikdy nenesou přízvuk.

Būdinys se ve všech uvedených bodech liší. Jeho kmen se svou fonématickou stavbou shoduje s kmeny INF a SUP, leč prosodicky i kombinatoricky se s nimi rozchází.

• Būdinys nikdy nemá předkořenový morf, předponu ani aktualizační částici, a to i když se vztahuje ke slovesům, jež ony morfy mají, cf. *degtè* (BŪD) *dēga* (VF) ‘krásně to hoří’ vs. *degtè* (BŪD) *nè-dega* (VF) ‘vůbec to nehoří’ (dříví v kamnech) vs. *degtè* (BŪD) *iš-degè* (VF) ‘vyhořelo do základů’ (stavení), či *neštè* (BŪD) *pér-nešè* (VF) ‘přímou přenesl’.¹⁹

¹⁹ V logice systému by neměl vadit deaktualizovaný prefix, který se stal součástí vlastního kmene. Lze tedy předpokládat tvary *pā-sak-o-te*, *pa-žin-te*, *par-dūo-te*. V žádném explicitním popisu litevské gramatiky jsem o nich nenašel zmínky, žádný textový výskyt jsem sám nezaznamenal. Nicméně napínat systémové možnosti ad extrém, případně ad absurdum je účinný způsob, jak se o systému něco dozvědět, a ve smyslu poznámky 18 jsou i vymyšlené příklady legitimní. Dostane-li se můj výklad do rukou filologicky vzdělaného litevského básníka, prosím ho, aby se pokusil aktualizovat tvary *pā-sak-o-te*, *pa-žin-te*, *par-dūo-te* v konkrétních textech. — Z druhé strany dodejme, že LKŽ (XX:660) uvádí

3.4.1 Vyjděme od schématu VF, jež podáváme jako tabulku komplexních zakončení počínajících specifickým formantem *-s-*. Nejprve učiníme obecné poznámky.

- Pokud kmen INF sám končí na frikativu (sykavky *s*, *z*, *š*, *ž*), specifické rozšíření *-s-* ní asimilačně splyne do frikativy jediné. Výsledná sykavka je neznělá: v tomto ohledu převáží charakter přídatného formantu, cf. /'griṁz-ti/ → /'griṁz-&-s-i-me/ > /'griṁs-s-i-me/ > /'griṁsime/ 'ponoříme se, propadneme (kam)'. Je-li kmenová sykavka tupá (*š*, *ž*), výsledná bude též tupá (a neznělá, tedy *š*): v tomto ohledu převáží charakter infinitivního kmene, cf. /'veřž-ti/ → /'veřž-&-s-i-te/ > /'veřš-s-i-te/ > /'veřšite/ 'stáhnete, svážete'. K výše uvedené tabulce FUT tedy existuje varianta, kde místo *-s-*, jež se coby iniciála charakteristického zakončení připíná za finálu infinitivního kmene, stojí *-š-*, které je zároveň finálou infinitivního kmene i iniciálou charakteristického zakončení. Vše, co zde a dále tvrdíme pro segment *-s-*, platí také pro segment *-š-*. Oba segmenty jsou zachycovány též grafématicky, jak dokládají zápisy {griṁsime} vs. {griṁzti}, {veřšite} vs. {veřžti}.

- Mluvnická neosoba nemá žádný exponent. Futurum stojí bez koncovky coby holý kmen se specifickým rozšířením *-s*, cf. *móky-s-* (rozšířený kmen) → *mókys* (neosoba).

- Zdloužené tvary syntaktických exponentů, uvedené v závorkách, se uplatní pouze před zvratnou příklonkou *s(i)*, cf. pro slovesa 'učit se' a 'učit' *móky-s-ie-si* vs. *móky-s-i* (2.SG), *móky-s-i-té-s* vs. *móky-s-i-te* (2.PL). Zvratná příklonka se k zakončení jednoslabičnému připojuje ve slabičné podobě *si*, cf. *móky|-s-i-uo|-si* (1.SG), *móky|-s-ie|-si* (2.SG); k zakončením dvojslabičným pouze v podobě neslabičné, tedy *-s*, cf. *móky|-s-i|-mė-s* (1.PL), *móky|-s-i|-tė-s* (2.PL). Ke tvaru NON-PERS, který má zakončení vůbec neslabičné, se zvratná příklonka připojuje též v neslabičném alomorfu *-s*, avšak přes pomocný vokál *-i-*, cf. *móky-s-i-s* vs. *móky-s*.

- Připomeňme nakonec, že před specifickým formantem *-s-* nedochází v moderním spisovném jazyce ke změně nositele slabičné délky podle vzorce $\check{V}nS > \bar{V}S$, cf. 3.3.2 sub C.²⁰

3.4.2 INTERPRETACE MORFŮ 1. A 2. OSOBY

- V 1&2.PL (i v 1&2.DU) se exponenty morfosyntaktických kategorií připínají ke kmenotvornému rozšíření *-s-* přes vokál *-i-*. Ten byl původně nespíš pouze pomocný, podobně jako ve tvaru reflexíva neosoby,²¹ nicméně v jazykovém systému se nijak neliší od konjugačně-paradigmatického formantu *-i-*.

- Zakončení 2.SG obsahuje exponent *-i* s alomorfelem *-ie*. Jeho dvojpodoba odpovídá všem schémátům o formantu \check{V} , včetně *-i-*. V zakončení 1.SG *-s-i-u* předchází exponentu *-u* s alomorfelem *-uo* palatalizační prvek /i/. Slouží k tomu, aby udržel jednotný palatalizovaný charakter specifického rozšíření *-s-* ve všech tvarech kongruenční osoby: před *i* (at' již jde o exponent nebo pomocnou samohlásku) se totiž kmenotvorné rozšíření *-s-* palatalizuje automaticky. To je chování příznačné pro schémata s palatalizací, sc. pro $\check{V} = \check{i}-a-$, *-i-*.²²

²⁰ V panchronním záběru lze pro litevštinu dobře doložit i systémy, v nichž platí nejen pravidlo $\check{V}nS > \bar{V}S$ pro specifický podokruh futúra, ale dokonce i $\check{V}nT > \bar{V}T$ pro vůbec všechny specifické formanty z derivačního okruhu infinitivního kmene. Nejslavnějším nositelem takového systému je básník Kristijonas Donelaitis = Christian Donaleitis (1714 – 1780).

²¹ Nejstarší památky i některé západní (hlavně žemaitské) dialekty XX. stol. dokládají zakončení bez vkladného *-i-*. Jde přitom o úplná paradigmata jako *dúo-s-me dúo-s-te dúo-s-va dúo-s-ta*, cf. Kazlauskas (1968: 366–368), LKA (III: Nr.102).

²² Staré památky a dialekty, které v PL a DU nepoužívají vkladného *-i-*, mají v 1.SG zakončení též ne-

- Musíme uzavřít, že schéma FUT v kategoriích vlastní osoby, tedy mimo NON-PERS, nabývá fonématické (síc) podoby schématu $\check{V} = -i-$. To je jednoznačná vlastnost moderního spisovného jazyka, leč pouze jedna z možností v časoprostorovém kontinuu jazyka národního.
- Od schématu $-i-$ se schéma FUT liší v prosodických charakteristikách. U zakončení 1&2.SG nevyznačujeme rys b , přestože je imanentní součástí příslušných exponentů a morfové komplexy jsou pouze jednoslabičné. Při rigorózním popisu ze strany kmenových zakončení bychom prosodický rys b uvádět měli a měli bychom dodávat, že přízvuk se na zakončení nikdy nedostane v důsledku zvláštního prosodického chování kmene, cf. 3.3.2 sub B.²³

3.4.3 INTERPRETACE MORFU NEOSOBY

Zakončení NON-PERS.FUT sestává z holého kmene bez koncovky, pouze s kmenotvorným rozšířením $-s$. Konjugační formant $-i-$ není přítomen. Nelze přitom tvrdit, že byl pouze druhotně opuštěn: nikdy tam nebyl. O tom svědčí i zvláštní prosodická charakteristika vyznačená †.

Rys † uvedený u NON-PERS znamená, že zakončení $-s$ mění prosodické vlastnosti kmene, a to jedním ze dvou způsobů: (A) kmenová slabika se zkrátí, nebo (B) kmenová slabika změní svou intonaci ve směru od akútu k cirkumflexu, cf. (A) *li-s* vs. *lý-ti* (INF) ‘pršet’, *bù-s* vs. *bů-s-i-u* ‘budu’, (B) *vỹ-s* vs. *vý-s-i-u* ‘poženu’, *siũ-s* vs. *siũ-s-i-u* ‘budu šít’. Aby k uvedeným změnám mohlo dojít, musí koncová slabika kmene být dlouhá a mít akútovou intonaci. Jsou-li obě podmínky splněny, k jedné ze změn (A) a (B) dojde povinně.

Ke krácení podle (A) dochází jedině u sloves 1° s kořenem zakončeným na / \bar{l} , \bar{u} / a 2° přijímajících v přezentu kmenové rozšíření $-n-$ (znovu a podrobněji vyložíme v 4.2.8). Podmínkou 2° vysvětlíme, proč se krátí slovesa *lis*, *bùs* (PRAET / \bar{l} i-j-o/, / \bar{b} u-v-o/ → PRAES / \bar{l} i- \bar{n} -j-a/, / \bar{b} u- \bar{n} -v-a/ > / \bar{l} ija/, / \bar{b} uva/ ≡ { \bar{l} yja}, { \bar{b} uva}), a nekrátí slovesa *vỹ-s*, *siũ-s* (PRAET / \bar{v} i-j-o/, / \bar{s} iu-v-o/ → PRAES / \bar{v} e-j-a/, / \bar{s} iu-v-a/ ≡ { \bar{v} ēja}, { \bar{s} iüva}).

K metatonii podle (B) dochází ve všech ostatních případech, cf. ‘bude pracovat’ *dirb-s* vs. *dirb-s-iu*, ‘zvedne’ *kěl-s* vs. *kěl-s-iu*, ‘poroste’ *aũg-s* vs. *aug-s-iu*, ‘poběží’ *běg-s* vs. *běg-s-iu*, ‘řekne’ *sakỹ-s* vs. *sakỹ-s-iu*.

K metatonii dochází i v neosobě zvratných sloves, cf. *domě-s-i-s* vs. *domě-s-iuo-si* ‘budu se zajímat’, *sakỹ-s-i-s* vs. *sakỹ-s-ie-si* ‘řekneš si’, *kěl-s-i-s* vs. *kěl-s-i-mě-s* ‘zvedneme se, povstaneme’. U sloves, jež v neosobě futúra kmenovou samohlásku krátí, jsou zvratné tvary za koncovkou sémanticky vyloučeny, takže je nelze použít pro srovnání.²⁴

Případy (A) i (B) jsou důležitým argumentem pro diachronní výklad, že v neosobě futúra nedošlo za předcházejícího vývoje litevštiny ke ztrátě koncovky, nýbrž že tento tvar nikdy koncovku neměl. Jenom tak mohl podlehnout obecnému zákonu Leskienovu o krácení akútové koncové slabiky. Krácení dokládá případ (A). Metatonie podle (B) skýtala v době platnosti onoho zákona prostředek jak délku uchovat, popř. restitu-

palatalizované, sc. $-s-u$, leč i tam jsou palatalizované tvary 1.SG doloženy.

²³ Taková je norma spisovného jazyka. Mimo spisovný jazyk doložíme i jiné prosodické chování kmene, takže rys b , příznačný pro schéma $-i-$, se projeví i ve FUT, cf. ‘odejít’ *iš-eĩ-ti* → *iš-ei-siũ* oproti spisovnému *iš-eĩ-siu*, jak dokládá Otrębski (1956: §466) pro nářečí východoaukštaitská. Kázlauskas (1968: 369) dokonce pro nářečí neužívající vkladného $-i-$ dokládá časování jako ‘koupit’ *piřk-ti* → *piřk-smė*, *piřk-stė*, kde se prosodický rys b uplatňuje i u exponentů plurálových.

²⁴ Reflexivní morf se uplatní jenom zároveň s prefixem, takže je vždy před kmenem, nikdy za koncovkou, cf. *bũva būvo būti* → *bùs* et *pa-si-bùs* ‘pobude si’, *rỹja rižo rỹti* → *riš* et *pri-si-riš* ‘nacpe se, přezere se’.

ovat. Výskyt metatonie i ve zvrtných tvarech typu *domēsis, keļsis* navíc dokládá, že prosodické rysy dotvářejí celkovou charakteristiku kategoriálně vymezeného tvaru (zde NON-PERS FUT) a nemění se podle okolí, v jakém se onen tvar právě vyskytuje. Stejný jev můžeme pozorovat ve schématech $\bar{V} = -o-, -ē-$, kde koncovky 1.SG a 2.SG rovněž podstoupily metatonii, aby si uchovaly dlouhou slabiku. Nová cirkumflexová intonace se i tam drží též ve tvarech zvrtných, příklonkových, kde krácení nikdy nehrozilo, takže v nich teoreticky mohla zůstat původní intonace akúťová, cf. **sak-áu > sak-aū* ‘říkám’ et *sak-aū-si* ‘říkám si’.

Zdůrazněme na závěr, že prosodická charakteristika morfu NON-PERS FUT se týká pouze dvou kategorií prosodemat, délky a intonace. Je-li poslední slabika infinitivního kmene dlouhá akúťová, pak neslabičné zakončení $-s^{\dagger}$ akút vždy zruší, a to buď tím, že vůbec zruší slabičnou délku, čímž jakákoliv intonace přestane existovat (A), nebo tím, že slabičnou délku sice uchová, leč provede metatonii v rámci ekvipolentní kategorie intonace (B). Nikde neargumentujeme polohou přízvuku. Je jen souběh okolností, že případ (A) nastává výlučně v kmenech jednoslabičných, a tudíž nesoucích přízvuk. Případ (B) nastává i ve kmenech víceslabičných, at’ již přízvuk spočívá na kterékoliv kmenové slabice. Zde je nutné se odpoutat od lituanistické tradice gramaticko-ortografické a uvědomit si, že byt’ intonační rozdíly mimo přízvučnou slabiku nemusí «být slyšet», nepřestávají být výrazovým prostředkem a uvědomělý výklad jazykového systému s nimi musí vždy pracovat, cf. I/3.2, II/3.1.6, III/2.4.

3.4.4 Od kmene futurálního lze odvodit dva druhy participií, agentivní s formantem *-nt-* a deagentivní s formantem *-m-*. Víme již (3.2.4–5), že oba konsonantické formanty předpokládají formanty vokalické. V okruhu přítomném v této roli vystupují formanty konjugačně-paradigmatické, Co vystupuje zde?

- Před deagentivním formantem *-m-* nalézáme vokál *-i-*, týž pomocný vokál, který slouží i v tabulce VF, cf. *būs-i-me* ‘budeme’ → *būs-i-m-as* ‘budoucí’. Tato derivace je zcela pravidelná a vytváří dojem silného spojení mezi FUT a schématem *-i-*. Nicméně, jak jsme vyložili v 1.3.3, deriváty futurálního kmene s komplexním zakončením *-s-i-m-as* nepředstavují skutečné deagentivní participium (P2), jež by se uplatnilo při syntaktických proměnách vět, nýbrž deverbativní adjektivum (P3’) odvozované ad hoc. Lexikální jednotka *būsimas* ‘budoucí’ je s touto derivační strukturou jediná, které se skutečně hojně užívá, vše ostatní jsou spíše příležitostné «intelektuální» konstrukty.²⁵ Dodejme, že participium-adjektivum P3’ se od VF liší pohyblivostí přízvuku: jeho kmen je schopen svůj přízvuk nabízet koncovkám, a některé koncovky jej přijímají, cf. *būsim-as* (N.SG MASC) vs. *būsim-à* (N.SG FEM). K pohybu přízvuku dochází vždy, když kmen futúra neobsahuje slabičný derivační sufix. Soustavně tuto prosodickou charakteristiku vyložíme v III/8.3.1.²⁶

²⁵ Intelektuální konstrukty jsou v našem výkladu důležitým nástrojem pro poznávání potence systému, a proto s nimi rádi a často pracujeme. Pokud se zde o nich vyjadřujeme varovně, pak jenom proto, že z potence systému nelze usuzovat na aktuálnost úsu.

²⁶ Je-li možné přenášet přízvuk z kmene na koncovku, je na místě se ptát, zda se přízvuk nepřenáší i na předkořenové morfy, předpony a částice. Přímou odpověď neznám. V potenci systému nic nebrání tomu, aby se takové morfy u P3’ vyskytovaly, a v textech vymyšlených ad hoc je lze předvádět přinejmenším v rámci jisté intelektuální hry, nicméně v žádném popise litevského jazyka jsem se neseťkal ani s příklady, natož s výkladem prosodických charakteristik. DLKG §991 sice cituje – bez vyznačení přízvuku – *Karves par-duo-s-i-m-as* (A.PL FEM) *parduok* ‘ty krásy, co chceš prodat, prodej’, jde však o předponu deaktualizovanou, jež už je součástí vlastního kmene, cf. 2.2.2, 2.3.5.

• Před agentívním formantem *-nt-* nalézáme vokalický formant *-ia-*, odpovídající konjugacívnímu schématu *-ia-*, nikoliv *-i-*, s nímž jsme až dosud futurální deriváty srovnávali. Z vokalizmu *-ia-* vychází i alternativní participiální zakončení, jaké jsme předváděli v 3.2.5, cf. ‘budeme pít’ *gérs-i-me* → *gérs-ia-nt*, *gérs-ia(s)*. Toto participium nehýbe svým kmenovým přízvukem, čímž se drží prosodické charakteristiky futurálního kmene — a zároveň liší od participia přítomného, cf. *gēr-ia* → *ger-ia*, *ger-ia(s)*. Futurální participium se běžně vyskytuje i s předkořenovými morfy, a což je hlavní, účastní se pravidelných syntaktických transformací, cf. ‘slíbil, že už nebude pít’ *jīs pasižadējo* (VF: PRAET), *kād daugiaū nebegeřs* (VF: FUT) → *jīs pasižadējo* (VF: PRAET) *daugiaū nebegeřsia(s)* (P1: FUT). Vidíme, že agentívní futurální participium je skutečným participiem, produktivním morfologicky i syntakticky. Nezapadá do binární kategorie vidu o položkách PROC :: PERF, kam jsme zařadili participium přítomné a přeteritní. Se zmíněnými participii spoluvytváří širší škálu časovou, kde k protikladu “současnost” :: “předčasnost”, na něž se převedl rozdíl vidový, přidává «budoucnost» s nezanedbatelným rysem “záměrnost”.

3.4.5 Od kmene futurálního se neodvozuje predikativ, což je z hlediska morfosyntaktického vymezení slovesa derivát zásadního významu. Lze jistě vytvořit výraz *būs-i-ma*, prosodicky odlišený od feminína *būs-i-m-à*, leč půjde již o tvorbu predikativu adjektivního, tedy o jiný derivační proces. Litevština přitom má možnost vyjádřit slovesný predikativ v budoucím čase. Dělá to tak, že ke svým dvěma predikativům, procesuálnímu a perfektivnímu, přidá pomocný morf *būs*, cf. *būs šókama* “bude tančeno”, “nastane doba, kdy se bude tančit”, *būs šókta* “bude dotančeno”, “nastane doba poznamenaná tím, že se tančilo” (cf. I/2.2.3). Vidíme, že derivační podokruh futúra zde přispívá jenom pomocným morfem.

3.4.6 Od kmene futurálního se neodvozuje optativ, který i v derivačním okruhu přítomným představoval jen okrajovou zvláštnost. Víme však již (3.2.6), že do «přáčích» konstrukcí může vstupovat i neosoba futúra. Přitom se jistě uplatňují i modální rysy “záměrnost” či “odhodlání”, které se na tento «čas» váží (1.2.2).

3.5 Imperativ. Spor derivačního okruhu s kategoriálním paradigmatickým

Podokruh imperativu charakterizuje kmenotvorný sufix *-ki-*, jenž se připíná za infinitivní kmen místo infinitivního sufixu *-ti*. Takto rozšířený kmen přijímá morfosyntaktické exponenty (ve smyslu 3.1.1, nikoliv tedy celé koncovky VF), a to navíc pouze některých kongruenčních osob. Jiné morfy (s výjimkou reflexivního) se za specifický sufix *-ki-* nepřipínají a jiné deriváty než VF neexistují. Navíc v kategorii VF dochází k několikeré asymetrii formy a funkce.

Již dříve (1.3.3) jsme vysvětlili, že derivát tradičně zvaný participium futuri passivi a zde označovaný jako P3' je pouze příležitostnou příznakovou variantou k mnohem rozšířenějšímu derivátu P3, jemuž se tradičně říká participium necessitatis. To přízvuk na koncovku přesouvá (za stejných podmínek co P3'), leč na předkořenový morf ne, cf. (N.SG MASC) *pri-iṁ-tin-as* vs. *pri-im-tin-à* (N.SG FEM) ‘přijatelný’ (běžná lexikalizace, jež neutralizovala rys nutnosti “který se musí přijmout”). Viděl bych v tom nejbližší systémový vzor pro případné konstrukce P3' jako (N.SG MASC) **pri-iṁ-sim-as* vs. **pri-im-sim-à* (N.SG FEM) “který hodláme přijmout”.

Schéma IMPER	singulár	plurál	duál
1. osoba	***	-ki-me (-ki-mě-)	-ki-va (-ki-vo-)
2. osoba	-k (-ki-)	-ki-te (-ki-tě-)	-ki-ta (-ki-to-)
neosoba	-k (-ki-)		

3.5.1 Vyjděme od schématu VF, jež jsme podali jako tabulku komplexních zakončení počínajících specifickým formantem *-ki-*. Nejprve učiníme obecné poznámky.

- Pokud kmen INF sám končí na guturální explozívu (*k*, *g*), splyne s ní guturální iniciála sufixu *-ki-* do jediné. Výsledná guturála je neznělá: převáží tak charakteristika specifického sufixu, cf. /'běg-ti/ → /'běg-&ki-&me/ > /'běki-me/ > /'běkim/ 'běžme' vs. /'běg-o-me/ > /'běgom/ 'běželi jsme', /'áug-ti/ → /'áug-&ki-&te/ > /'áuki-te/ > /'áukit/ 'vyrůstajte' vs. /'áug-o-te/ > /'áugot/ 'vyrůstali jste'. Neznělý charakter zjednodušené guturály se odráží i v pravopise, cf. {běkim} vs. {běgti}, {áukit} vs. {áugti}.
- Za specifický sufik *-ki-* se bez jakéhokoliv přídatného morfu připínají exponenty PL a DU (podle tabulky 3.1.1). Plurálové exponenty běžně podléhají tronkaci, jak jsme již v předchozím bodě naznačovali.
- Stojí-li sufik *-ki-* na konci (fonotaktického) slova, podléhá tronkaci *-ki#* > *-k#*, a to fakticky povinně. Plná slabičná podoba *-ki* se v beletrii hodnotí jako "archaizující" (pozor na jemnou hranici mezi "vznešeným" a "strojeným"), jinak může mít zabarvení nářeční.
- Tvary v závorkách se uplatňují pouze před zvratným morfem. Ten se napojuje vždy v neslabičné podobě *-s*, cf. *móky-ki-s* 'uč se', *móky-ki-tě-s* 'učte se'.
- Osoba 1.SG se v imperatívu neuplatní, proto je kategoriální políčko vyplněno ***.
- Zakončení 2.SG a NON-PERS nevykazují žádný rozdíl ani ve své podobě ani ve svém morfonologickém chování.

3.5.2 Schéma FUT jsme vykládali, vycházejíce od neslabičného kmenotvorného rozšíření *-s-* a operující se vkladným vokálem *-i-*, jež schéma FUT druhotně přiblížil schématu *-i-*. Nešlo by vyložit i schéma IMPER pomocí neslabičného *-k-* a přídatného vokálu? Nešlo.

- Zakončení 2.SG i NON-PERS má podobu *-k*. Prosodická charakteristika předchozí slabiky se nemění, nedochází ke krácení ani k metatonii. To je zásadní rozdíl oproti struktuře tvaru neosoby futúra, cf. *saký-k* vs. *saký-s* 'řekne', *bů-k* vs. *bů-s* 'bude', a naopak plná shoda s druhotnou tronkací infinitívu, cf. *saký-ti* > *saký-t*, *bů-ti* > *bů-t*.
- Ve zvratném morfu 2.SG se vyskytuje slabika *-kis*. Kdyby šlo o exponent 2.SG *-i^b*, muselo by dojít ke zdloužení, cf. *saký|-s-ie|-si|* > *saký|-sie-s* 'řekneš si'. K tomu však nedochází, máme jediné *saký|-ki-s|* 'řekni si'. Vokál *-i-* v zakončení 2.SG se tedy nemůže shodovat s exponentem 2.SG a naopak nic jej neodlišuje od vokálu *-i-* v zakončení NON-PERS.
- Zatímco pro FUT existují historické i dialektální doklady na přímé spojení kmenotvorného formantu s plurálovými exponenty, sc. *-s-me*, *-s-te*, pro IMPER máme doloženy jediné podoby *-ki-me*, *-ki-te*. Z druhé strany pak máme historické a dialektální doklady na koncové *-ki#* i ve tvarech 2.SG a NON-PERS.
- Z uvedeného vyplývá, že výklad imperatívu, který by se opíral o neslabičné rozšíření *-k-* a pomocný, příležitostně vkládaný vokál *-i-*, by nebyl konsistentní s morfonologickým chováním celého slovesného okruhu, jak jsme jej dosud popsali.

3.5.3 SÉMANTIKA HOLÉHO KMENE

Ve schématu FUT jsme viděli, že holý kmen futurální obsluhuje ten nejméně příznakový ze všech kongruenčních případů, totiž neosobu. Stejný stav uvidíme ve schématu COND a obdobný známe i ze schémat IND.PRAES & PRAET, kde, pravda, neosobu neobsluhuje holý kmen, stále však tvar morfonologicky (morfově) nejméně příznakový. Ve schématu IMPER holý kmen obsluhuje sice též neosobu, vedle ní však i jasně příznakovou osobu 2.SG.

- Především si uvědomme, že jde o jeden z krajně vzácných případů systémové homonymie v litevštině, a vůbec první, který potkáváme.²⁷
- Dále si uvědomme, že 2.SG a NON-PERS si jsou v systému možná rovny, rozhodně však ne v úsu. Usuální je holý kmen jedině v 2.SG, v situaci, kdy podmět není vyjádřen zvláštním morfem, leč je ve větě jednoznačně interpretován na základě textové danosti.²⁸ Imperativní věty v NON-PERS mají vždy výslovný podmět a navíc se vyznačují velmi specifickým obsahem. Živé jsou pouze v hotových a ustrnulých jazykových útvech žánru kletby, cf. *išk jš velniai* ‘aby ho čert vzal!’, doslova ‘...čerti vzali’, *trešk tavė perkūnas* ‘at’ do tebe hrom uhodí!’ (cf. Kazlauskas 1968:373).²⁹ V nejstarších litevských památkách, jež jsou vesměs náboženského obsahu, pak tuto konstrukci nalézáme i v žánru modlitby (ta v jistém smyslu ani nestojí od kletby příliš daleko).

Daukša ve své *Postile* (Vilnius 1599) píše: *Kuriam' buk' laupse, garbe ir wiešpata-wimas qnt' amzių amžinų* (313₁₀) ‘Jemuž budiž chvála, čest a panování na věky věků’, *Būk wala tawá Tewe* (152₂₄) ‘bud’ vůle Tvá, Otče’. Že neosobní tvar imperativu funguje pro neosobu i pro osobu TY zároveň, dokládá již nejstarší známý litevský text, rukopisný záznam Otčenáš, *Zdravas a Věřím* (Vilnius, 1. čtvrtina XVI. stol.), z něhož citujeme (v modernizovaném zápise): *Tėve mūsu, kuris esi danguosu, šveškisi vardas tavo, ateiki tavo karalystė, būki tavo valia kaip danguj, teip ir žemėj. Duona mūsų visų dieną duoki mums nū ir atleiski mums mūsų kaltes... neveski mūsų žalonu, ale mūsų gelbėki nuogi viso pikto*. Všimněme si, že holý kmen zde všude nosí úplný sufix *-ki*, bez tronkace, a že bez tronkace je rovněž zvrtná částice *si* v NON-PERS *šveškisi*. A uvědomme si, jak přesně odpovídají litevské tvary českým výrazům ‘...posvět’ se jméno Tvé, přijď’ království Tvé, ...dej nám dnes a neuved’ nás...’.

SHRŇME. Holý kmen IMPER je sám o sobě nositelem imperativní modalit. Tento holý kmen funguje v kongruenční osobě, jíž se rozkazuje nejčastěji, tedy TY, a přijímá zvláštní morfy, je-li třeba upřesnit, že se rozkazuje osobám VY, případně MY (cf. české *na* → *nate*, *hele* → *heleme*). Druhotně se holý kmen, nositel modalit, ne však kongruence, uplatňuje i v neosobě.

Jsou historické doklady na to, že holý kmen IMPER přibíral v NON-PERS i příznačný morf *te*, jež známe z optativu (cf. 3.2.6). Daukša v *Postile* varuje *Ne wienas... te ne norėk...* (112₅₁) ‘A nikdo... at’ nechce...’.

²⁷ V poznámkách k části 3.1.3 jsme vysvětlili, že homonymie *nór-i* ~ “chceš” vs. *nór-i* ~ “chce” není systémová, nýbrž že jde o případ, kdy se vzhledem k prosodické charakteristice kmene neuplatní prosodický rozdíl koncovek, jenž je u jiných lexikálních kmenů plně funkční, cf. *gal-i* ~ “můžeš” vs. *gāl-i* ~ “může”.

²⁸ Snadno si to ověříme testem jazykové kompetence. Kdo užije větu jako *atnėšk mán plūnksnq* ‘přines mi pero’, sice výslovně neříká, kdo mu má pero přinést, leč v situaci užití, tedy v konkrétním textu nemůže nevědět, kdo tak má učinit.

²⁹ Tyto konstrukce máme i v češtině, cf. *vem ho čert* (vedle *čert ho vzal*), *...když mě nechceš, hrom tě rozraz*. *Hrom tě rozraz na dvě strany za falešný milování*.

3.5.4 KATEGORIÁLNÍ SOUVISLOSTI

Funkčně-strukturální popis litevštiny si především musí klást otázku, za jakých podmínek a za jakou cenu lze do jediné morfématické kategorie o společném modalitním sématu spojit schémata imperatívu a optatívu, jež jsme vyložili v 3.2.6. Nejspíše by to vypadalo tak, že imperatív s příznakem *-ki-* by obsluhoval mluvnické osoby (kromě 1.SG), optatív s příznaky *te-...-iell-ai* zase mluvnickou neosobu — a v poznámce pod čarou by se dodalo, že v jistých zvláštních případech zasahuje tvar *-ki-* i do neosoby. Pokud jde o podmínky, musíme uznat, že tomu nic nebrání. Cena takového rozhodnutí spočívá v nedobré ostrosti sématu, jímž bychom celou kategorii pokrývali. V právě naznačeném spojení jsou tvary mluvnických osob stilově neutrální, ba málo zdvořilé, uvážíme-li širší možnosti textových prostředků (cf. *užėikit* ‘pojd’te dál’ vs. *prāšom užėiti* vs. ‘pojd’te prosím dál’ vs. *ař neužėitumėte?* ‘nešli byste dál?’), zato tvar neosoby je stilově vysoký.

Můžeme se pokusit o nápravu tím, že imperatív spojíme nikoliv s optativem, nýbrž s indikativem o morfu *te-*. Takto upravené paradigma bude jistě stilově homogennější, leč vyvolá otázku po povaze děje: ve tvarech neosoby může stát jak přezens *te-pa-dār-o*, tak futurum *te-pa-dar-ỹ-s* ‘at’ udělá’,³⁰ ve tvarech osoby máme jen *pa-dar-ỹ-k*, *pa-dar-ỹ-ki-t*, etc. Navíc tvary *tepadāro* // *tepadarỹs* mají k sobě varianty *tegùl padāro* // *tegùl padarỹs*, od nichž lze přecházet ke všem mluvnickým osobám, včetně 1.SG, cf. *tegùl ir àš tai padaraũ* // *padarỹsiu* ‘at’ to i já udělám’. Navržený pokus o opravu tedy nakonec způsobí rozvrat.

Předvedli jsme sématické potíže možných kategoriálních spojení osoby a neosoby, aniž bylo nutné otvírat tradiční otázku, zda vůbec lze v jediném sématu spojit «příkaz», vázaný na osobu, s «přáním», vázaným na neosobu. Domnívám se, že toto není závažná otázka jazykové sémantiky, a navrhuji obejít ji tím, že v abstraktním systému jazyka nazveme vyšetřovanou morfématickou kategorii úplně jinak – třeba «výzva» – a ve sféře sociálně-kulturních norem, jimiž se řídí interpretace konkrétních textů, popíšeme příkaz jako jisté zaměření na adresáta a přání jako jisté zaměření na původce výzvy. Při popisu jazykového systému je naopak velmi závažné, které morfémy zvolíme za definiční obor. My se budeme držet morfové struktury, tedy shod v plánu výrazovém. Uznáme derivační podokruh imperatívu, vázaný na morf *-ki-*, a derivát optatív, vycházející z derivačního okruhu přítomného, což oboje patří do formální morfologie. Zato práci morf *te-* // *tegùl* budeme vyšetřovat až v definičním oboru větných vzorců, což už je záležitost morfosyntaktická.³¹

3.6 Kondicionál. Heterogenost morfového schématu

Podokruh kondicionálu vytváří jediné VF. Soubor jeho specifických morfů je málo průhledný a značně proměnlivý. Lemmatický kmen infinitivní je rozšířen o **-t* palatalizované na *-č*, o *t-ū*, které se zapisuje *{-tu}*, a o *-t-um*; koncovky VF se vybírají ze schématu *-ė-*, někdy však chybí (bud’ vůbec, nebo v důsledku apokopy). Mnohoslabičné komplexy navíc podléhají vnitřní redukci (synkopě). Přehled specifických morfů podává tabulka na následující straně.

³⁰ Rozdíl není ve vidu, jemuž v litevštině podléhá pouze predikativ a participium, nýbrž v časovém odstupu “at’ udělá (bez upřesnění kdy, tedy i ted’)” vs. “at’ udělá (někdy v budoucnosti)”.

³¹ V sousední lotyštině lze mnohé větné vzorce posdružovat do tak pravidelných útvarů, že se běžně uznávají za perifrastické módy slovesné. Zato lotyšský imperatív má derivační strukturu svých morfů tak heterogenní, že pokládám za vhodnější imperatív vůbec nezavádět a pouze upozornit na modalitní potenciál dotyčných tvarů.